

**Matoševa ideja nacije u doba globalizacije /
Национальная идея Антуна Густава Матоша в эпоху глобализации¹**

Аннотация: В статье рассматривается идея нации в творчестве хорватского писателя Антуна Густава Матоша (1873–1914). Идея нации занимает центральное место не только в его политических очерках и фельетонах, но и в тех его работах, где проблема личной и коллективной идентичности представлена в контексте эстетики, т. е. национальная идея показана с точки зрения как политики, так и культуры, а также в ее изначальном смысле. Матош не считает этнический аспект решающим в процессе формирования нации, он склонен таковыми признать гражданство или территориальный признак. Иными словами, национальную идею формируют люди, живущие в пределах определенной территории, независимо от их этнической, расовой или любой другой формы принадлежности. Матош разрабатывал свою концепцию с учетом положений, высказанных Э. Ренаном в его докладе «Что такое нация?» (1882). Культурно-национальная модель Матоша построена на эмпирических данных, полученных при выявлении различий между Загребом и Белградом. Она тесно связана с этносимволизмом Э. Смита и базируется на идее культурной идентичности, которая вырастает из общих мифов, символов, ценностей и традиций определенного сообщества. Третья и наиболее важная, по мнению Матоша, составляющая культурной идентичности обусловлена такими элементарными предпосылками, как географическое положение и природный ландшафт местности, где живет то или иное сообщество. В заключение автор предлагает краткий обзор эстетических представлений Матоша и показывает, как национальная идея проявляется в его поэзии и прозе, где он отдает предпочтение не идеологическим, а литературным приемам, таким как юмор, гротеск, интертекстуальность и декоративность ар-нуво.

Ключевые слова: культурно-национальная модель Антуна Густава Матоша, идея нации, культурная идентичность

Abstract: This essay analyzes the idea of nation in the work of the Croatian writer Antun Gustav Matoš (1873–1914). The idea of nation occupies the central position not only in his political essays and feuilletons, but also in the aesthetic representations of

¹ Публикуемый материал представляет в обобщенном виде содержание лекции, которая была прочитана проф. Дубравкой Ораич-Толич на филологическом факультете для студентов славянского отделения в марте 2016 г. Лекция читалась на хорватском языке. Проф. Дубравка Ораич-Толич является автором монографии об А.Г. Матоше («Прочтение Матоша»), изданной в 2013 г.

personal and collective identity. It is argued that the idea is developing in three models: political, cultural, and primordial. Matoš's political model doesn't refer to the ethnical aspect of the formation of the nation, but rather to the idea of its citizens' or territorial constructiveness. Namely the national idea is formed by those who lives within the certain territory, regardless of their ethnic, racial, or any other form of belonging. This model was developed by Matoš in close reference to the eponymous Renan's essay 'What is a Nation?' (1882). He worked out the cultural national model empirically, namely by observing differences between Zagreb and Belgrade. This model is closely connected with ethno-symbolism of Anthony Smith, is based on the idea of cultural identity in its relation to myths, symbols, values, and traditions of certain community. The third, and the deepest layer of Matoš's idea of nation is related to the nature elements, i.e. it is connected with the geographical space and landscape. The end of this essay offers a short review of Matoš's aesthetic representations of the idea of nation in poetry and in prose, and argues that Matoš bypassed ideology by using literary such strategies as humor, grotesque, intertextuality, and Art nouveau's decorativeness.

Key word: cultural-national model of Antun Gustav Matoš, idea of nation, cultural identity

Ideja nacije osnovna je tema političkih eseja i feljtona hrvatskoga pisca Antuna Gustava Matoša (1873–1914). Ideja nacije česta je tema i u sklopu estetskih reprezentacija osobnoga i kolektivnoga nacionalnog identiteta u lirici i prozi. Matoš je bio član Stranke prava, ali nikada nije bio "političar zanatom" (XVI, 115). U publicistici je bio pravaški ideolog, polemičar i satiričar, a u književnosti domoljubni imagolog i konstruktor «*mundi croatici*». Napuštajući Stranku prava u kolovozu 1909., potvrdio je u članku «*Zašto odoh?*» vjernost ideji pravaštva: "Književnik sam, a ne političar, mada sam uvijek bio i ostajem uvjereni (...) starčevićanac i pravaš" (XIV, 47).

Za razliku od kolonijalnih nacionalizama i kasnijih konotacija vezanih uz rasne teorije i ideologije tla i krvi u 20. stoljeću, pojam *nacionalizam* u Matoša je pozitivno obojen. To je emancipacijski nacionalizam maloga "potlačenoga" naroda Austro-Ugarske Monarhije (Taylor, 1948) koji teži ostvariti osnovni cilj pravaške politike: državnu neovisnost. Obrzlažući višekratno svoju koncepciju nacije, Matoš je tvrdio da je pojam *nacionalizam* uveo ne samo u Hrvatskoj i Zagrebu nego i u Beogradu: "O nacionalizmu govorim sa izvjesnom kompetencijom, jer tu riječ, prenesenu iz Barrèsove polemike, nisam udomaćio samo ovdje već i u Beogradu. (...) Pravaš je kumovao anabaptizmu srpskih nacionalista. Sudbina jarac! Sasvim kao u fejtonu!" (XVI, 117). Kao pravaški ideolog Matoš nije izgradio čvrst ideološki sustav, ali je stvorio dosljednu koncepciju nacije. Ta se koncepcija sastoji od tri sloja: političkoga modela, kulturnoga modela i primordijalnih elemenata koji utemeljuju ideju nacije.

Antun Gustav Matoš

Prvi sloj Matoševe koncepcije nacije čini *politički model* hrvatske nacije (blizak pojmu držav-

ljanstva). Politički model nacije Matoš utemeljuje na pravaškome ideologemu o hrvatskome državnom pravu i zasebnome političkom i kulturnom razvoju kroz duga stoljeća. U sklopu toga modela politički su Hrvati svi koji žive na području hrvatskoga državnog prava i sudjeluju u političkim i kulturnim institucijama bez obzira na etničku, vjersku i rasnu pripadnost. Terminološko polje u kojemu se kreće Matošev diskurs o hrvatskoj političkoj naciji obuhvaća sinonime *narod* i *nacija* s jedne strane te sinonimski troplet *pleme*, *pasmına* (tada uobičajen pojam) i *rasa* (u smislu bioloških tipova) s druge strane. Matoš nije razjašnjavao ni definirao svoje pojmove, ali je iz konteksta uvijek jasno o kakvim je značenjima riječ. Prvi su termini za Matoša politički i kulturni pojmovi, a drugi, s pojedinim nijansama u značenju, prirodni, biološki i biopsihološki. Ti termini i sinonimi imaju u Matoša ova značenja: pojmovi *narod* i *nacija* označuju samosvjesne, politički, povijesno i kulturno oblikovane zajednice, *pleme* je pretpovijesna i pretkulturna, dakle i prednacionalna etnička zajednica, dok su *pasmına* i *rasa* genetske, prirodne danosti koje ne ulaze u pojam *naroda* / *nacije*.

Svoj politički model nacije Matoš je definirao služeći se terminološkom razlikom *narod* / *nacija* vs. *pleme*, *pasmına*, *rasa* i pozivajući se na jedan od prvih tekstova modernističke paradigme u tumačenju nacije, glasoviti Renanov esej *Što je nacija?* (*Qu'est-ce qu'une nation?*, 1882). U tome eseju francuski je mislilac dao vrlo ranu subjektivistički intoniranu političku definiciju moderne nacije: 1. nacija je zajednica "istociljnih" interesa svih građana na određenome teritoriju ("solidarnost na višoj razini") i 2. nacija nije prirodno dana činjenica, ona je rezultat pristanka svih ljudi ("nacija je svaki dan na referendumu"). Matoš je u različitim prilikama donosio i varirao različite opisne definicije političkoga modela nacije, često se pozivajući na Renanov esej ili ga izravno citirajući: "Narodnost i narod dakle je u prvom redu posljedica zajedničkog kulturnog i povijesnog razvitka, a jedinstvo narodnosti prema tome ne čini jedinstvo krvi, jedinstvo rase, nego jedinstvo misli kulturne i političke, očitujući se u ideji države kao u cjelini narodnih interesa. Zato danas nema države i naroda a da nije idealno zajedništvo različitih rasa, različite krvi, različitih pasmina. Hrvatski narod je, dakle, poseban, od inih slavenskih, pa bilo i istojezičnih plemena različit narod, jer je posljedica zasebne povijesti i zasebnog, hrvatskog razvitka kulturnog i historijskog" (XV, 173). U Matošev politički model nacije načelno pripadaju zajednička povijest, zajednički teritorij, zajednički interesi, a kada je riječ o hrvatskome narodu – zajednička državopravna tradicija. Iz toga modela Matoš isključuje jedinstvo krvi, jedinstvo plemena (etničko jedinstvo), jedinstvo rase, dok jezik može, ali ne mora biti distinktivno obilježje nacije. To se u Matoševoj argumentaciji najjasnije vidi u usporedbi Hrvata i Srba: "Hrvati i Srbi su dva naroda jer su tečajem historije dvije posebne povijesti, dvije posebne države i državne misli. Jedno pleme, ali dva naroda, kao Danci i Norvežani, kao Jenki i Englezi, kao francuski Belgijanci i Francuzi, kao Nijemci Austrije i Nijemci Germanije. Riječ narod nije toliko obilježje plemenske i jezične koliko one zajednice interesa jedne ljudske grupe koja se ostvaruje u zajedničkoj misli političkoj" (XVI, 93).

Ideju o hrvatskome narodu / naciji kao političkoj, a ne etničkoj zajednici, Matoš je izgradio u polemikama i sukobima s hrvatskim političkim opcijama koje su početkom 20. stoljeća nastale na tradiciji Strossmayerova jugoslavenstva: s naprednjacima, hrvatsko-srpskom koalicijom i vidovdanskim Jugoslavenima 1910-ih godina. Osnovna je misaona i stilka figura Matoševa političkoga modela nacije kontrastna usporedba dviju opcija na domaćoj političkoj sceni: "oni" (Hrvati jugoslavenskih, prosrpskih i jugounitarističkih uvjerenja; nacija je rasno, plemensko, "krvno srodstvo"; središnji ideologem: Jugoslaveni su jedan narod) vs. "mi" (A. G. M. i pravaši; nacija je politič-

ka, državna, povijesna, teritorijalna, interesna zajednica; središnji ideologem: Hrvati su posebna povijesna nacija na posebnome teritoriju utemeljena na državnome pravu). Takav politički, državnopravno i teritorijalno zasnovan model nacije omogućivao je

Josip Juraj Strossmayer

Matošu da u starčevićansku ideju uključi sve druge narode koji žive u Hrvatskoj i dijele interese njezine zajednice, pri čemu je posebno mislio na etničke Srbe u Hrvatskoj.

Politički se model nacije ostvaruje u suverenoj i samostalnoj državi kao uvjetu za opstanak i razvoj nacije, a nacionalizam je borba za ostvarenje osnovnoga cilja moderne nacije – samostalne države. Suverena nacionalna država nije za Matoša apstrakcija. To je niz funkcionalnih institucija koje osiguravaju pretpostavke za razvoj i napredak nacije na svim područjima, od politike i društva do gospodarstva, znanosti, kulture i umjetnosti. Po takvu shvaćanju nacionalne države Matoš je bio modernist: odbijao je kolonijalne aspekte prve modernizacije, ali je tu istu modernizaciju želio primijeniti na hrvatsko druš-

tvo. Samostalna nacionalna država, zasnovana na demokraciji (“slobodna misao”) i gospodarskom i kulturnom napretku, politički je okvir za opću solidarnost koja ujedinjuje u interesnu zajednicu sve državljane bez obzira na ideologiju, klasnu pripadnost i vjerska uvjerenja: “hrvatskog skeptika i hrvatskog dogmatika, plemenitaša i siromaka, radnika i učenjaka, đaka i vojnika, popa i bezvjerca” (XV, 149).

Po svojoj ideji političke nacije, po viziji samostalne hrvatske države kao niza demokratskih institucija, po strategijama svoga polemičkoga duha Matoš je bio vrhunac i kraj pravaške ideologije uoči Prvoga svjetskog rata. U ideološkoj borbi dviju koncepcija nacije, kroatizma i jugoslavizma, Matoš je u svojoj feljtonističkoj djelatnosti odigrao ulogu individualnoga starčevićanskog ideologa, a nakon povratka u Hrvatsku 1908. i idola mlade pravaške generacije. Međutim kada je i dio pravaške mladeži (među njima i Matošev najdraži “discipulus” Autustin Tin Ujević) prihvatio ideju jugoslavenstva, ideološko njihalo pomaknulo se s kroatizma na jugoslavizam. Put u stvaranje nadnacionalne države Jugoslavije bio je otvoren. Matošev model hrvatske političke nacije i ideal samostalne demokratske države ostali su kao nedovršen projekt za budućnost.

Drugi sloj Matoševe koncepcije nacije čine *kulturni model nacije* i hrvatski kulturni identitet. Taj dio Matoševe koncepcije nacije najbliži je etnosimboličnomu modelu Anthonyja Smitha, u kojemu etničku pripadnost i nacionalni identitet određuje kvartet kulturnih čimbenika: mitovi, simboli, vrijednosti i tradicije neke zajednice (zajedničko ime, mit o zajedničkome podrijetlu, vjera, jezik, običaji i sl.). Svoju koncepciju nacije Matoš je odredio kao “misao političkog i kulturnog” krotizma (XVI, 11). Pridjev “politički” odnosi se na prvi, vanjski sloj ideje nacije, a pridjev “kulturni” na drugi, unutarnji sloj.

Poseban problem u Matoševoj je ideji nacije bio jezik. Matoš je *in linguisticis* protuslovni učenik ilirske jezične politike. U njegovu odnosu prema jeziku mogu se primijetiti tri paradoksa. Prvi je paradoks ime jezika. Matoš je s jedne strane smatrao da su hrvatski i srpski jezik isti. U znamenitome pismu bratu Leonu iz listopada 1894. nakon dolaska u Beograd piše: “Sada mi nije čudo, što postoji između Srpstva i Hrvatstva tako grozan konflikt, sada, kada sam se zaista uvjerio, da nas sa Srbima veže samo – jezik” (XIX, 282). S druge strane nikada nije rabio tada uobičajene nazive koji su isticali “istost”: “hrvatski ili srpski”, “hrvatsko-srpski” i sl. Svoj jezik dosljedno je nazivao hrvatskim imenom. Drugi je paradoks vlastita jezična praksa. Boraveći sedam godina u Beogradu u emigraciji (pobjegao je iz austro-ugarske vojske), Matoš je po

današnjemu jezičnom standardu pisao varijantom koja je i po leksiku i po gramatičkim konstrukcijama bliska srpskomu jezičnom standardu. I napokon treći je paradoks sama konstrukcija ideje nacije. Matoš je s jedne strane isključio jezik iz konstitutivnih elemenata hrvatske političke nacije, a s druge ga je uveo kao organski element u ideji krajolika i zavičaja. Istodobno bio je svjestan da jezično jedinstvo “muti” pojmove, pa je u svakoj prigodi isticao razliku između “jezične” i “političke” koncepcije nacije: “Jedinstvo narodno Srba i Hrvata je tek literarni i *filološki* pojam a nikako historijski i *politički*, jer smo doduše jedan narod jezikom, ali barem dosele nismo to historijski i politično. To jezično jedinstvo, koje u stvari nije narodno jedinstvo jer kod toga više odlučuje politički faktor, vrlo muti pojmove (...)” (VIII, 322).

Isključivanje jezika iz ideje nacije izazvalo je u Matoša snažnu *kulturološku konstrukciju nacije*. Osnovni su elementi Matoševe kulturološke tvorbe nacije: 1. nacionalno ime, 2. nacionalna prošlost, 3. nacionalna kultura i 4. krajolik kao kulturni etnolog. Prva tri elementa pripadaju etnosimboličnomu modelu, a četvrti je mješavina etnosimbolizma i primordijalnih elemenata nacije.

Nacionalno ime ključna je riječ Matoševa feljtonističkoga diskursa i ujedno eksplicitna tema i motiv – konstitutivni element njegova političko-kulturnoga modela nacije. Uvođenje nacionalnoga imena u politički optjecaj Matoš pripisuje Starčeviću: “Besmrtna je Starčevićeva zasluga što je u ilirizmu uskrisio i (...) sačuvao ime hrvatsko” (VII, 124). U Matoševu feljtonističkome diskursu nacionalno je ime identifikacijska razlika prema nadnacionalnim ideologijama i imenima poput “Iliri”, “Jugoslaven”, “Južnoslavjani”, “Srbo-Hrvati” i sl. Kao ključna riječ u standardnim oblicima (Hrvatska, latinski oblik Croatia i fonetizirani Kroacija) to je snažan topos Matoševa nacionalno-identifikacijskoga diskursa, a kao riječ u ironijsko-humorističnim oblicima i satiričnim kontekstima to je retorička karnevalizacija visoke teme radi olakšavanja primitka ideoloških poruka (samoironične konstrukcije tipa “Em smo Horvati!”⁴, “hrvatski jal”, “Krobocija”, “Kroboti”, “kroboterije” u značenju “hrvatska posla” i sl.). Kao tema i motiv Matoševa feljtonističkoga diskursa nacionalno je ime polivalentan simbol na različitim razinama konstrukcije identiteta sve do apoteoze (hrvatsko ime “nije soba za izdavanje, ono je odista *sveto*, jer je ideja, jer je religija”; XIII, 79).

Drugi je element Matoševa kulturnoga modela nacije *nacionalna prošlost* sa svojim mitovima, simbolima, uspomena i sjećanjima. Središnji narativ iz kojega izvire svi aktanti i zapleti priče o nacionalnoj prošlosti politički je mit pravaške ideologije – povijesna činjenica, uspomena i san o samostalnoj hrvatskoj državi. Mitsko-simbolični kompleks samostalne države obilježio je sve razine Matoševa feljtonističkoga diskursa i postao nositeljem njegova političkoga emancipacijskog nacionalizma. Ključni je narativ “velika pripovijest” o oslobođenju Hrvatske iz austro-ugarskoga ropstva u kojoj se uspomene na slavnu prošlost isprepleću s lamentacijama o nesnosnoj sadašnjosti i vizijama sretne budućnosti: “Hrvatska misao je još uvijek ideal. Hrvatska još je uvijek ‘ostatak ostataka’ kao u XVI. vijeku, s tom razlikom što smo onda imali vojsku koje danas nemamo, i što je onda ban vršio suverena prava hrvatske narodne obrane, a današnji banovi vrše službu mađarskih pandura. Ono malo našeg kraljevskog ustava bijaše onda bedem naših pravica i sloboda, dok je ovo ruglo od Nagodbe sramotan konopac na našem vratu, uzakonjena nezakonitost. Hrvatska misao još je uvijek prije svega misao oslobođenja, dakle prije svega misao etična” (XV, 166).

Kao splet mitova, simbola, uspomena i sjećanja osnovni narativ o samostalnoj hrvatskoj državi pokrenuo je niz drugih pojedinačnih kulturno-povijesnih narativa i pri-

padnih topoa, koje Matoš preuzima iz repertoara hrvatskih kulturnih tradicija, ali ih istodobno ponovno doradauje i ugrađuje u svoju ideju nacije. Posebni su narativi posvećeni institucijama koje simboliziraju državnu vlast – kraljevima i banovima, poput Tomislava, Zvonimira, Krešimira, ili čestoga citata znamenite izreke iz staroga političkog jezika «reliquiae reliquiarum», u punome obliku «reliquiae reliquiarum olim magni et incltyi Regni Croatiae» (“ostatci ostataka nekoć velikoga i slavnoga Kraljevstva Hrvatskoga”), primjerice – samo slogom i kultom svih naših energija možemo spasti te svete reliquiae reliquiarum” (XVI, 106). Nezaobilazni su topoi o ratnoj slavi i narodnim stradanjima kroz dugu povijest: “A krvca hrvatska ne loptijaše samo pod turskom ćordom nego se pušijaše po svim velikim evropskim bojištima. Od Rajne i Njemačkog mora pa do Arkole i Beograda, od Lješa pa do Mexica trunu naši oci” (XIII, 12). Obvezan je i topos o nacionalnoj neslozi kao uzorku gubitka slobode i sadašnjega nepodnošljivog stanja: “naše narodno prokletstvo i danas među nama kao za pogibije Petra Svačića” (XV, 242). U izgradnji povijesnih narativa i političke argumentacije često se pojavljuju imena znamenitih i važnih povijesnih osoba: Gundulić kao simbol književnosti i kulture, Zrinski i Frankopani kao simboli hrvatske neovisnosti i državnosti, “otac hrvatskoga nacionalizma”, “sin opanka” i “velik prozaik” Ante Starčević, ali i Kukuljević, Rački, Strossmayer. U romanu *Urota Zrinsko-Frankopanska* (1893) pravaš Kumičić stvorio je kult Zrinskih i Frankopana; u svojoj feljtonističkoj prozi i lirici pravaš Matoš stvorio je kult Eugena Kvaternika (“Tu leži Div, / Naš stid i sram, / Što bješe kriv / Jer bješe Sam”; V, 72) i Vjekoslava Bacha, studenta koji je poginuo s Kvaternikom u Rakovičkoj buni (“A kraj njega cvili ljuta rana, / Buntovnička, zla, neoplakana, / Na surci Bacha, đaka Grabancijaša”; *ibid.*).

Treći je element kulturnoga modela nacije *nacionalna kultura*. Politički model nacije Matoš je izgradio u polemici s Hrvatima unitarnih hrvatsko-srpskih, prosrpskih i jugoslavenskih uvjerenja; kulturni model nacije u segmentu nacionalne kulture Matoš je izgradio u usporedbi sa Srbima. Tu nema polemike, riječ je o konstrukciji distinktivne kulture u figuri kulturnoga kontrasta. Podloga za usporedbu dviju kultura Matoševo je osmogodišnje izbjeglištvo u Beogradu, doživljaj svakodnevice, aktivno sudjelovanje u srpskome kulturnom životu, brojna prijateljstva, književne kritike i idejni sukobi, ali i osjećaj nostalgije za Zagrebom i Hrvatskom.

Kontrast između Hrvata i Srba / Hrvatske i Srbije koncentriran je u tri teksta: u pismu bratu Leonu (1898), u drugoj strukturalnoj dionici putopisa *Oko Lobora* (1907) i u feljtonu *Dva grada* (1910). U sva tri teksta, kao i na drugim usputnim mjestima, Matoš gradi kontrastni model distinktivne kulture na svim razinama, od svakodnevice, jela, pića, mode, glazbe do politike, religije, književnosti, rodnih odnosa, mentaliteta i pripadnosti različitim kulturnim krugovima, primjerice – u feljtonu *Dva grada*: “Zagreb ima lijepe kuće i stanove, Beograd ih nema – barem ne u tolikoj mjeri”, “Beograd ima električni tramvaj – Zagreb ga nema”, “Tamo se više pije crna kafa, ovdje – vino”, “Mi imamo bolje činovnike, oni – bolje političare”, “Mi imamo odviše, oni premalo autoriteta”, “Oni imaju odviše, mi premalo slobode”, “Tamo i socijaliste slave sv. Savu, a ovdje ni furtimaši ne svetkuju hrvatskog kojeg narodnog sveca”, “Dok su u Zagrebu lijepe dame na glasu, u Beogradu su muškarci, naročito časnici, poprečno ljepši i elegantniji od tamošnjih žena”, “Zagreb ima tradiciju, Beograd je nema”, “Tu je Zapad sa svim političkim zaostalostima Istoka, tamo je Istok sa svim demokratskim orgijama Zapada” (XV, 232–235). U višekratno ponovljenoj i variranoj figuri kontrasta Matoš nije samo razvijao postojeće kulturne stereotipe kao shematizirane formule u tvorbi osobnih i kolektivnih identiteta; on ih je i sam stvarao. Tako je nastao distinktivni model dviju

kultura, hrvatske i srpske, s pripadnim poljima kulturnih stereotipa, od kojih su mnogi u optjecaju i danas: Zagreb / Hrvati (kultura, Zapad, tradicija, ropstvo, žene, ljepota) vs Beograd / Srbi (politika, Istok, iskon, sloboda, muškarci, moć).

Ideologem o distinktivnoj hrvatskoj kulturi, nastao u kontrastu sa srpskom kulturom i zasnovan na stereotipima, nije bio uzrokom kulturne isključivosti. Kao politički liberal i europejac Matoš je uvijek lučio ideju političkoga jugoslavenstva (“apsurdna i nerealna utopija”) od ideje kulturne suradnje među ravnopravnim narodima. Prvu je ideju dosljedno odbijao, drugu odobravao i sam je razvijao (odatle njegove pozitivne ocjene autora ideje jugoslavenstva Strossmayera te brojne kritike i eseji iz srpske književnosti i kulture): “Premda smo oduvijek smatrali političku jugoslavensku misao apsurdnom i nerealnom utopijom, zagovarismo vazda misao kulturnog jugoslavenstva s tom razlikom od novih Ilira da u Jugoslavenima ne gledamo jedan, samo jedan narod, kao ni jedno, samo jedno pleme. Kada može postojati kulturno evropejstvo, kulturna zajednica svih Evropljana bez opasnosti – barem za jače – narodnosti, što da ne postoji zajednički rad sinova južnog slavenstva, to više što su toliko podjednake kulturne snage da im međusobno natjecanje – slično konkurencijama olimpijskim i istamskim helen-skih država – može tek koristiti!” (XI, 39).

I napokon treći, najdublji sloj Matoševe ideje nacije, to su *primordijalni elementi*, vezanost uz geografski prostor, uz određeni krajolik. Tu nije riječ o geopolitičkome teritoriju nacije, nego o dubinskoj vezi s kulturnim prostorom i krajolikom kao identitetskim *genius loci* pojedinca i nacije koji poprima ontološku i metafizičku dimenziju u ideji i estetskoj praksi pejzaža.

Sva tri sloja Matoševe ideje i koncepcije nacije ušla su u njegove *estetske reprezentacije* prelomljena kroz složenu umjetničku obradbu. Matoš je strogo svoju nacionalnu angažiranost kao novinara i svoj esteticizam kao umjetnika. U članku *Patriotizam i književnost* (1912) zastupa ideju da je svaka dobra umjetnost uvijek nacionalna, premda ne mora biti nacionalistična: “Budući da je svako dobro umjetničko djelo nacionalno, naročito dobro djelo književno, (...), obilježeno već svojim narodnim glavnim obilježjem – jezikom svojim, valjano literarno djelo je uvijek nacionalno, pa zato može ali ne mora imati posebnih nacionalnih tendencija” (XIV, 172).

Osnovna je značajka Matoševih estetskih reprezentacija nacije dezideologizacija. Matoš je od velike moderne ideje uspio napraviti estetski predmet visoke kakvoće onkraj svake, pa i vlastite ideologije. Za to su zaslužne četiri isprepletene estetske strategije: 1. humor, ironija, groteska (u pripovijesti *Moć savjesti* na poznatoj slici Ferde Quiquereza “požutjeli velikaši” krune kraja Tomislava, u putopisu *Kod kuće* pisca u idiličnome zavičajnom smiraju grize buha, suvremenica Marije Terezije), 2. citatnost (pravi i skriveni citati, krive atribucije prototeksta, preradbe i reciklaže), 3. slike žene-domovine u svim uzrastima od djevojke do majke, dame i babe (sonet *1909* alegorija je o obješenoj ženi-domovini koja je kombinacija seljanke s “ladanjskim skutom” i pjesnikove mame s očima “neke krasne dame”, u *Kip domovine 188** domovina je alegorizirana u buntovnoj babi-piljarici koja pogiba braneći svoj štand od mađarskih husara u doba zagrebačke bune zbog tadašnje mađarske vlasti) i 4. esteticistički stilovi umjetničke moderne, bilo u zasebnim strukturama zavičajnih idila bilo u kombinacijama idile i groteske u ideji i estetskoj praksi krajolika u putopisima.

LITERATURA

- Jelčić D. (1984) *Matoš*. Zagreb. Globus. 440 s.; ill.
- Jelčić D. Matoš i Srbi. *Forum*. 1994. No 7/8.
- Smith A.D. (1999) *Myths and Memories of the Nation*. Oxford University Press. 298 p.
- Kravar Z. Svjetonazorski separei: Antimodernističke tendencije u hrvatskoj književnosti ranoga 20. stoljeća. Zagreb. 2005, ss. 41–62 (Vidovdanski protusvjetovi i Matoševi protutekstovi).
- Nemec K. Pravaštvo i hrvatska književnost. *Jezik književnosti i književni ideologemi*. Zagreb. 2007, ss. 119–129.
- Kozina F. Ideja nacije u Antuna Gustava Matoša. *Hum – Časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*. 2011. Br. 7, ss. 178–202.
- Oraić-Tolić D. (2013) *Čitanja Matoša*. Zagreb. Naklada LJEVAK. 396 s.

Сведения об авторе:
Дубравка Орич-Толич,
заслуженный профессор в отставке.
Читала курсы по теории и истории литературы
на кафедре восточнославянских языков и литератур
и факультете гуманитарных и социальных наук в университете Загреб.

Dubravka Oraić Tolić,
professor emeritus.
She has been reading courses on theory and history of literature
at the Department of East-Slavic languages and literatures
and the Faculty of Humanities and Social Sciences, Zagreb University.
She has published around 15 monographs and 150 essays.
Her well-known books are *Teorija citatnosti* (The Theory of Intertextuality, 1990),
Muška moderna i ženska postmoderna (The Masculin Modern, and the Female Postmodern, 2005),
Čitanja Matoša (Reading of Matoš, 2013).
In 2013, she published a book *Khlebnikov and Avant-garde* (Hlebnikov i avangard) in Russian language.
She is the member of the Croatian Academy of Sciences and Art.